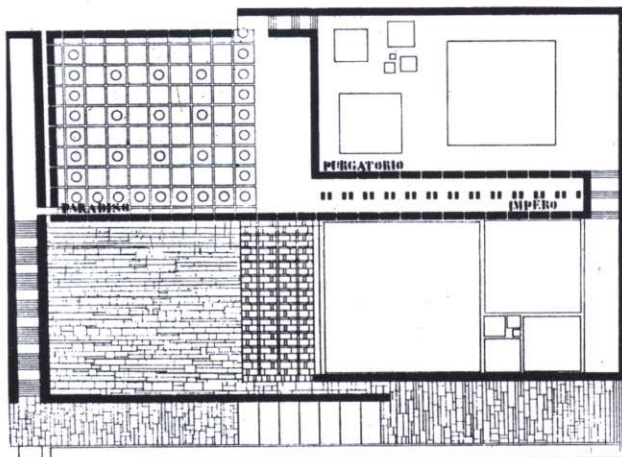

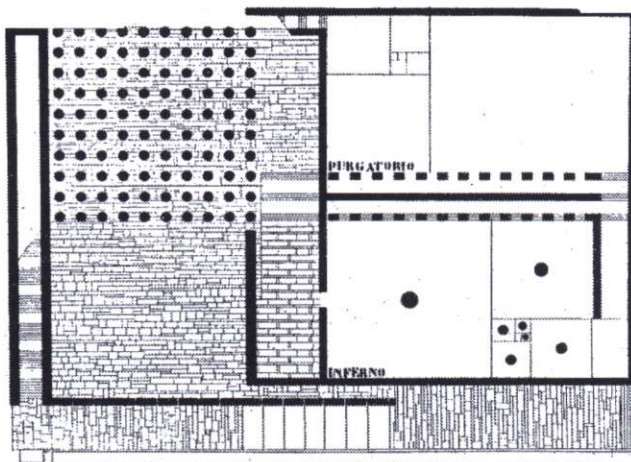
In het vooroorlogse debat tussen de voorvechters van het moderne bouwen en de 'traditionalisten' in Italië is het adequate materiaalgebruik een van de kernpunten van de discussie. Dit heeft onder andere te maken met de belangrijke positie die de opdrachten van het fascistische regime innamen en de vraag door welke architectuurstijl de nieuwe Italiaanse staat zich zou laten representeren.

Voor de rationalisten kwam hieruit het probleem voort hoe zo veel mogelijk van het moderne idioom kon worden gehandhaafd zonder in een machine-esthetiek terecht te komen. Deze werd niet geschikt geacht om de nationale cultuur en traditie te representeren. Het vraagstuk van de materialisering van een gebouw van betekenis wordt in het ontwerp voor het Danteum van Giuseppe Terragni en Piero Lingeri op een manier beantwoord die in de vooroorlogse moderne architectuur zonder gelijke is. Het gebouw is duidelijk modern; tegelijkertijd zien de architecten resoluut af van het decoratieve gebruik van moderne constructiemethoden of abstracte plasticiteit. Het project lijkt daarentegen nauw aan te sluiten bij enkele ontwerpen voor grafmonumenten die Terragni tijdens zijn loopbaan heeft gerealiseerd. De Amerikaanse architectuurhistoricus Thomas Schumacher stelt in zijn boek *Surface and Symbol* dat voor Terragni monumenten en graftombes dezelfde positie innemen als de villa's in het werk van Le Corbusier. In de ontwerpen voor monumenten was het mogelijk om te experimenteren met formele motieven, de ruimtelijke organisatie en het materiaalgebruik zonder aan een stringent functioneel programma gebonden te zijn.¹ Terragni greep een aantal ontwerp opdrachten voor tombes en monumenten (*monumenti ai caduti*) aan om kernthema's van de architectuur te onderzoeken. In de verschillende ontwerpen gaat het steeds om de relatie tussen 'traditionele' en 'moderne' tektonische ideeën, de ontwikkeling van de 'parti composition' en het concept van de 'promenade architecturale'.

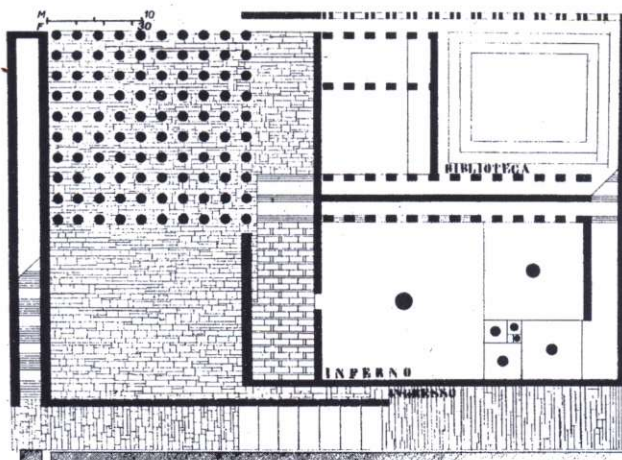
Deze drie thema's komen op een ver uitgewerkte manier terug in Terragni's ontwerp voor het Danteum. Ze worden hier ingezet voor de uitdrukking van een algemeen idee over de twintigste-eeuwse Italiaanse beschaving en als een architectonische vertaling van het *magnum opus*

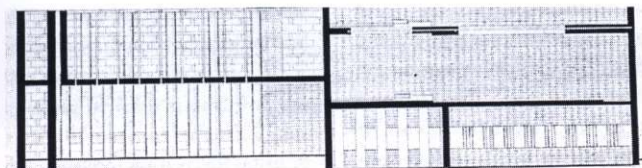
Plattegrond op 10,00 meter hoogte

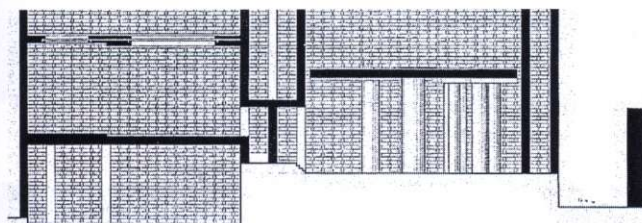
Plattegrond op 6,00 meter hoogte

Plattegrond op 1,60 meter hoogte

Doorsnede in lengterichting over purgatorio (rechtsboven),
bibliotheek (rechtsonder), ingang (linksonder) en paradiso (linksboven)

Dwarsdoorsnede over inferno, purgatorio en impero

van de veertiende-eeuwse dichter. Terragni beschrijft het gebouw als een tempel die de bezoeker geleidelijk voorbereidt op een sublieme ervaring van substantie en licht. Het doel was 'de zelfbeproeving door middel van een atmosfeer die de bezoeker in een bijzondere toestand brengt'.

Het Danteum is nooit gebouwd. Zijn geschiedenis weerspiegelt de breuken van de moderne Italiaanse geschiedenis. Het ontwerp gaat terug op een initiatief van de directeur van de Milanese Brera Academie, Mario Valdameri, die in 1938 aan Piero Lingeri en Giuseppe Terragni de opdracht gaf voor een Dante-museum en studiecentrum aan de Via dell'Impero (een van de projecten van Mussolini) in Rome. Het programma van het Danteum behelsde in eerste instantie de huisvesting van alle bestaande Dante-edities alsmede alle literatuur over Dante.

De architecten maakten een reeks tekeningen en aquarellen die naar Rome werden gebracht waar ze aan de Duce werden getoond. Mussolini was zeer ingenomen met het ontwerp en gaf de opdracht om het ontwerp te realiseren. Toen echter ook Italië betrokken raakte bij de Tweede Wereldoorlog verdween het project in de ijskast. Na de oorlog waren de belangrijkste protagonisten van het project dood (Mussolini en Terragni) en Valdameri speelde geen rol van betekenis meer, waardoor het bij de tekeningen en aquarellen bleef.

Hoewel het Danteum bedoeld was om een concreet functioneel programma te huisvesten, was zijn inzet in eerste instantie van andere aard. Het gebouw was vooral een eerbetoon aan Dante en met hem de *Italianità*. Terragni maakte daarbij gebruik van het meest bekende werk van de dichter, de *Divina Commedia*. Het verhaal van de *Commedia* beschrijft de zoektocht van de auteur naar zijn geliefde Beatrice. Deze tocht leidt de dichter door de hel (inferno), het vagevuur (purgatorio) en uiteindelijk naar het

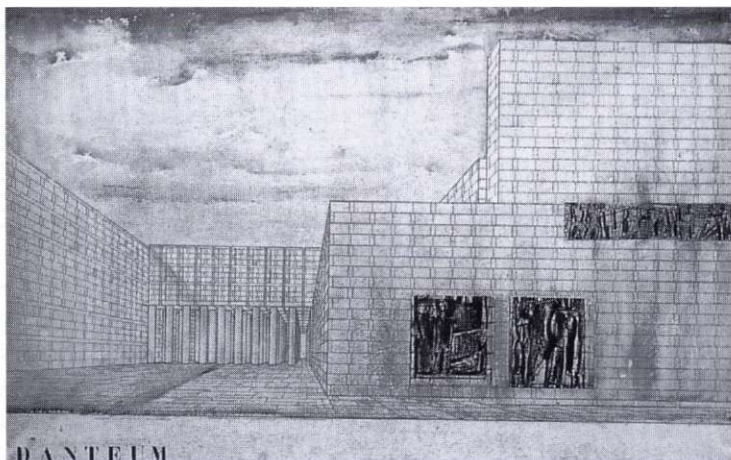
1

Ik wil hier de vraag onbeantwoord laten of Terragni's keuze voor het ontwerpen van monumenten werkelijk op een bewuste voorkeur beruiste of eerder ingegeven was door het feit dat het fascistische Italië meer monumenten bouwde dan de Franse republiek van het interbellum.

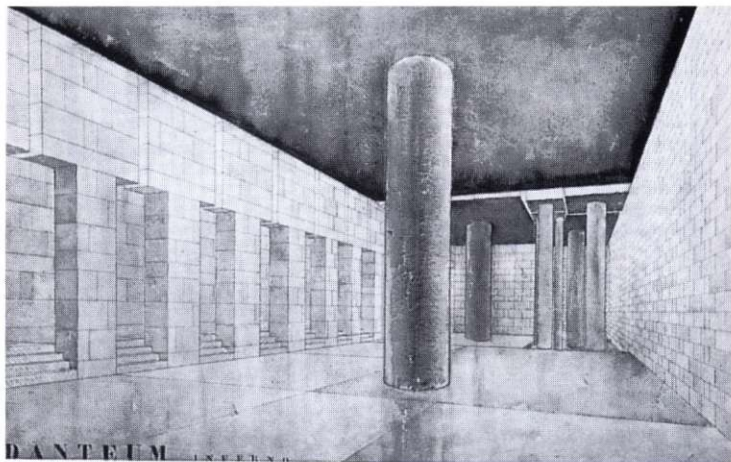
hemels paradijs (paradiso) en verbindt de antieke verhalen van de omzwervingen van Odysseus en Aeneas met de christelijke mythologie. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de katholieke architect Terragni de *Commedia* graag inzet, te meer omdat antieke en christelijke wereld hier zo harmonieus verenigd lijken te zijn.

Terragni en Lingeri gebruiken Dantes verhaal op verschillende niveaus bij het ontwerp. De route die de bezoeker aflegt volgt letterlijk de *Commedia* en begint in een ruimte met 99 kolommen dat het donkere bos en daarmee het zinloze aardse leven van de dichter verbeeldt. Daarop volgen inferno, purgatorio en uiteindelijk het paradiso van waaruit de ruimte van het impero kan worden bereikt. Evenals in Dantes zangen wordt er naar de apotheose, het gelouterde hemelse bestaan toegewerkt. Elk van de ruimten roept de ervaring op die bij de afzonderlijke fases hoort door het gericht inzetten van materiaal en licht. Zo zijn er de reeds genoemde 99 houten kolommen die naar het stuurloze leven van de dichter verwijzen. De sombere ruimte van het inferno wordt bepaald door de zeven zware overgedimensioneerde kolommen die telkens een vloerveld dragen. In het purgatorio vallen de zeven oplopende niveaus van de grond samen met even grote plafondplaten die een opening naar de open lucht hebben; een illustratie van de toestand tussen de onderwereld en de hemel die in deze ruimte wordt verbeeld. Het paradijs tenslotte wordt beheerst door glazen kolommen waarin het licht breekt en die de astronomische structuur van de hemel reflecteren.

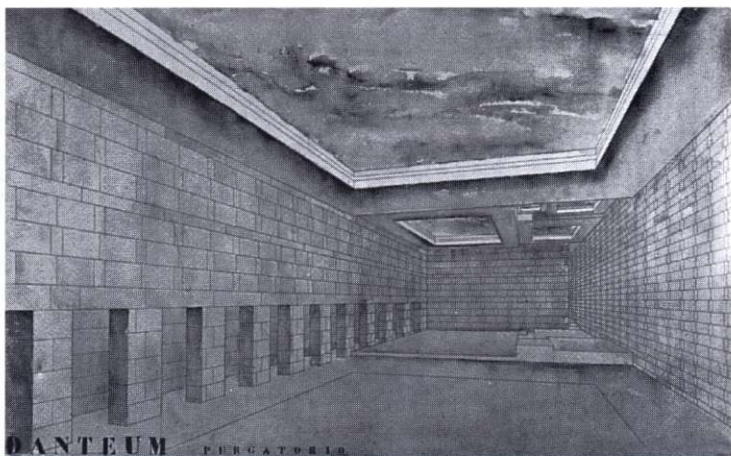
Hoe Terragni en Lingeri de verhouding tussen het gevoel van de bezoeker en het materiaal van het gebouw zagen, komt in de beschrijving van het inferno in de toelichting 'Relazione sul Danteum' uit 1938 naar voren. De architecten schrijven: 'De spirituele verwijzing ... moet in niet mis te verstane tekens worden uitgedrukt. Dat gebeurt door middel van een sfeer die de bezoeker beïnvloedt en fysiek op zijn sterfelijk lichaam lijkt in te werken waardoor hij wordt gestimuleerd de reis op dezelfde manier te ervaren als Dante. Hij moet bewogen worden om na te denken over zijn avontuur en de pijn van de zondaars die Dante op zijn reis ontmoette. Een dergelijke gemoedsgesteldheid is al moeilijk te bereiken door

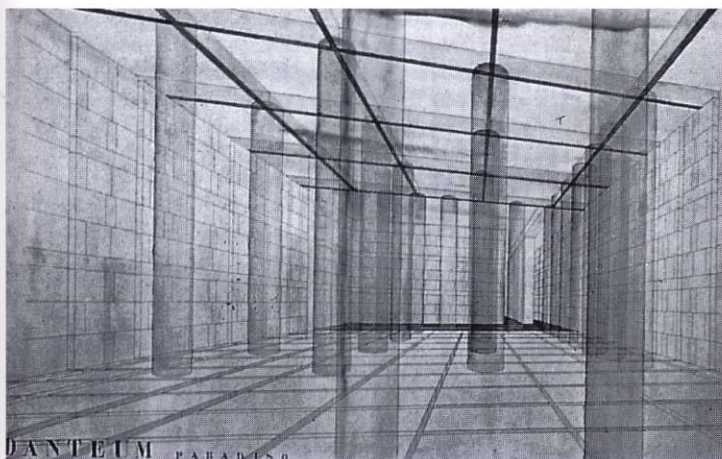
Ingangshof met het woud van de 99 kolommen

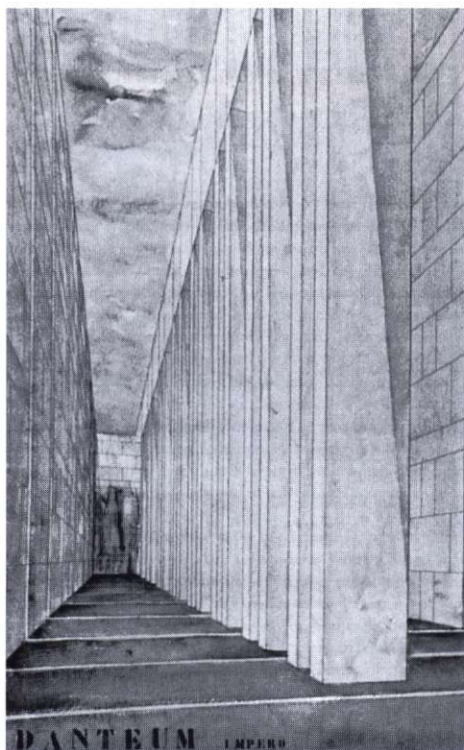
Inferno

Purgatorio

Paradiso

Impero

middel van woorden en poëtische verbeeldingskracht, of met middelen van de plastiek van massa en proportie in de architectuur. De moeilijkheid is echter nog groter door het gevaar dat de resultaten te ver afstaan van wat nodig is. Zodoende hebben we het vraagstuk opnieuw bekeken los van elke preoccupatie met de tekst van het grootse verhaal. In plaats van op een letterlijke vertaling van de tekst richten we onze aandacht op een probleem dat dicht bij onze sensibele en opleiding als architecten staat: namelijk het in steen voorstellen en vertalen van een architectonisch organisme dat, door de uitgebalanceerde verhoudingen van zijn muren, hellingbanen, trappen, plafonds en het spel van het steeds veranderende zonlicht van boven aan diegene die de binnenruimten doorschrijdt een gevoel van contemplatieve afgeslotenheid, van verwijderd zijn uit de buitenwereld, geeft...'²

Het hemelse paradijs mag dan wel het hoogtepunt van de pelgrimstocht zijn, de centrale ruimte van het gebouw is het impero. Dit is een langwerpige ruimte die bereikbaar is vanuit het paradijs en boven het vagevuur ligt. Deze kamer is de spil van de plattegrond en essentieel voor de lezing van het gebouw. Terragni en Lingeri laten hier in hun toelichting geen misverstanden over bestaan: 'Deze ruimte heeft een fundamentele spirituele betekenis en representeert de kern van het constructieve geheel als een conclusie van de reeks ruimten die doorschreden worden: het inferno, het purgatorio en het paradijs. Deze ruimte (het impero) kan dus worden gezien als de centrale beuk van de tempel die de mindere ruimten domineert en van licht voorziet. De thematische toespel is duidelijk en ondubbelzinnig: het universele en Romeinse Rijk waarop Dante anticipeert en dat hij als toekomstbeeld aanbiedt is het ultieme doel en de enige remedie die de mensheid en de kerk voor wanorde en corruptie kan behoeden.'³

2

Deze vertaling volgt de Engelse vertaling en publikatie van de tekst door Thomas Schumacher in *Oppositions*, 1977, nr. 9, p. 96.

3

Giuseppe Terragni en Piero Lingeri, 'Relazione sul Danteum', in: *Oppositions*, 1977, nr. 9, p. 100.